

Válság a KGST-ben ^[1]

1956-1958

„A KGST munkája legfőbb hiányosságának tartjuk, hogy eddig nem történt meg az együttműködés közgazdaságtudományi megalapozása. A szóban forgó országok a fejlettség különböző fokán álló, természeti gazdasági adottságaikban különböző, önálló országok, amelyeknek érdekei az egyes termelési ágak fejlesztésében nem mindig megegyezők. Mindegyik ország elsősorban azokat a termelési ágakat, gyártmányfajtákat igyekszik fejleszteni, amelyek látszólag a legtöbb gazdasági eredményt adják, viszonylag kisebb és emellett gyorsan megtérülő beruházásokat igényelnek.”

A válság kifejezés talán túlzónak tűnhet, hiszen a KGST hosszú története során a szervezetet a nyilvánosság előtt folyamatosan a Közös Piacca szemben magasabb szinten megvalósult és eredményes integráció megtestesülésének tekintették, amely sikert sikerre halmozott, nemzetközi beruházásokat valósított meg, termelési kooperációt szervezett, támogatta a fejlődő országokat, elhárította, illetve enyhítette a tőkés országok gazdasági válságainak „begyűrűzését”, és ezzel biztosította a kelet-európai szocialista országok egyenletes fejlődését. Nos, ez a kép mára jócskán változott és messze nem olyan derűs, mint néhány évtizeddel korábban. A KGST története konfliktusok, nekirugaszkodások, részsikerek és nagy kudarcok sorozata, amelynek összértékelése egy torz és sikertelen modernizációs kísérletként is leírható.

E konfliktusok és működési zavarok első alkalommal 1956 végén és 1957 elején manifesztálódtak, ha nem is teljes, de a KGST mechanizmusai szokatlan nyíltsággal. A problémát nem a Szovjetunió, hanem meglepő módon az egyik „kis” ország, Lengyelország vetette fel, nem bizalmas tárgyalások keretében, hanem hivatalosan. Az itt közölt dokumentumok a lengyel kezdeményezést és az erre készült magyar reflexiót tartalmazzák.

1956 nemcsak az európai szocialista országok - ezen belül Magyarország és Lengyelország - politikai válságával jellemezhető, de részben ennek, részben a KGST működési mechanizmusának okán a gazdasági együttműködés nem lebecsülhető zavarai is. Mint ismeretes, a politikai válság egyik eleme mindkét országban a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolatok megítéléséhez kötődött. Nyilvánosságot kaptak az egyoldalú, kizsákmányolás gyanús kapcsolatok, amelyek befolyásolták a tömeghangulatot. Magyarországon a Petőfi Körben már ősszel élesen exponálódtak a KGST kapcsolatok problémái, az október 16-án létrejött független egyetemi ifjúsági szervezet, a MEFESZ pontjai között szerepelt a Szovjetunióval való egyenjogú gazdasági kapcsolatok megteremtésének követelése. A vizsgálódások meg is kezdődtek, de a forradalom rövid időszakában természetszerűen nem juthattak nyugvópontra.

A lengyel és különösen a magyar események, a sztrájkok, Budapesten a fegyveres harcok következményei, a dezorganizáltság nemcsak a magyar gazdaságra, hanem ennek következtében az 1956 nyári KGST külkereskedelmi egyezségeket betarthatóságára is hatással volt. A KGST együttműködésben mutatkozó zavarok azonban csak részben vezethetők vissza a lengyel és magyar politikai válság gazdasági hatásaira. Az okok messzebbre vezetnek.

Előzmények

A KGST 1949 eleji megalakulása után a tagországok komoly reményeket fűztek egy új típusú együttműködés megteremtése elé. A fejlesztések koordinálását, tervek összehangolását remélték egy gyors ütemű modernizáció megvalósítása érdekében. A háborús hisztéria és katonai készülődés azonban már 1950-re keresztülhúzta ezeket a számításokat. A Szovjetunió érdeke a katonai-ipari potenciál növelése és a nyugattól való függés megszüntetése volt, és szövetségeseitől ilyen gazdaságpolitikai gyakorlatot várt el, illetve ebbe kényszerítette bele őket. Ehhez nem különösebben volt szükség termelési kooperációra, bőven elég volt a tervek és a gyakorlat közvetlen ellenőrzése, utasítások kiadása és azok titkoszolgálati úton, továbbá szakértők, és közös vállalatokon keresztüli ellenőrzése. A KGST e rendszeren belül a külkereskedelmi tevékenységet tartotta kézben, szigorú ellenőrzés alatt folyhatott mind a tőkés világgal, mind a „tervországok” közötti árucserére. Minél nagyobb jelentőségű volt egy országban a külkereskedelem a nemzeti jövedelmen belül, annál kiterjedtebb lehetett Moszkva hatása. Ráadásul a tőkés környezettel való érintkezés beszűkült, ami rásegített erre a folyamatra. Gazdasági önállóságát leginkább Albánia veszítette el, amely még tervet sem tudott önállóan készíteni már csak a szakértelem hiánya miatt sem. A KGST- Moszkvában székelő - kisapparátusa, a „bűró” a sztálini években kizárólag szovjet szakértőkből állt és a fődelegátus, *Andrasz Mikojan* külkereskedelmi miniszter szava olyan volt, mintha maga a nagy Sztálin szólott volna az egyes országok képviselőihez.

1953-ig, de még ezt követően is a beruházások vérszenen hasonló ipari struktúrákat és nyersanyag- és energiaéhes gazdaságot hozott létre a kelet-európai országokban. Már az ötvenes évek elején súlyos hiányok keletkeztek bányászati termékekben, évről-évre éles viták bontakoztak ki különösen a szénért és széntermékekért.

A helyzet 1953 után meglehetősen gyorsan átalakult. Az életszínvonal politikában és a tőkés országokkal, illetve Jugoszláviával való kapcsolatban bekövetkező változás Moszkva magatartását a KGST kereteiben is megváltoztatta. A desztalinizáció legelsőként a túlzott, autarchikus és válságtüneteket produkáló torz iparosítás feladásában jelentkezett. (Ennek eklatáns példája épp az 1953-as magyarországi fordulat volt.) A nemzetközi feszültség enyhítése érdekében 1954 júniusában deklarálták a tőkés országokkal folytatott kereskedelem bővítésének politikáját. Lépésről-lépésre visszatértek először a beruházási politika, majd a tervek egyeztetéséhez, a különböző termelési ágakban a párhuzamos és így hallatlan gazdaságtalan fejlesztésekről a kooperációhoz, teret nyert a szakosítás fogalma. 1955-1956-ban már nemcsak az éves kereskedelmi elképzelések, sőt tervek összehangolása indult meg, de nagyszabású elképzelésként úgy döntöttek, hogy az 1956-1960 közötti ötéves tervek egyeztetésére is sor kerül a legfontosabb területeken, tehát az energetikában, az ipar fontosabb ágazataiban, a mezőgazdaságban, sőt pénzügyi kérdésekben is. A kulcsszerepet persze továbbra is a Szovjetunió és annak tervehivatala játszotta, hiszen óriási kapacitásai révén a párhuzamos fejlesztés, az azonos terméktípusok miatt jelentkező konfliktusok elsimításában meghatározó szerepe csak neki lehetett. Az országokra kényszerített, irdatlan adatszolgáltatási munkát követelő és egyben folyamatos tárgyalásokat jelentő munka eredményeként a legfelsőbb szerv, a KGST Tanácsának 1956. május 18-25-e között Berlinben tartott VII. ülésén egy sor kérdésben valamennyi tagállam megállapodásra jutott.

Az 1956-os megállapodás

Mi történt Berlinben? Az első napirend keretében az országok ágazati fejlesztési terveinek összehangolásáról tárgyaltak, s elfogadták a gépek és berendezések gyártására vonatkozó szakosítási javaslatokat (pl. járműveket), illetve a beruházási elképzeléseket. Tulajdonképpen arról döntöttek, hogy az egyes országokban meggyártandó építkezéseket befejezhetik-e, vagy sem. Lényegében megállapodás született - persze kétoldalú egyezmények alapján - az 1956-1960 közötti gépipari fejlesztési tervekről és a kereskedelmi egyezmények tartalmáról. Szorgalmazták az éppen induló szakosítási és kooperációs együttműködés folytatását, ezzel kapcsolatban ajánlásokat fogalmaztak meg a szerszámgyártás, az energetikai berendezések gyártása, a közlekedési gépgyártás, a hajógyártás, a műszergyártás, a rádiótechnika, a vezeték nélküli hírközlés, az optikai és műszeripar területére. A műszaki kutatásban és fejlesztésben a tapasztalatcsere erősítésére helyezték a hangsúlyt.

Lényegében megállapodás született a vaskohászat ércrel és koksszal való 1956-1960 közötti ellátásáról, ennek megfelelően tíz új kohó építéséről, a Krivoj rogi vasércszállítás növeléséről, illetve a tagországok arányos részvételéről a szovjet vasércbányászat fejlesztésében, és más részletekben. Egyezség született a széntermelés növeléséről, aknaépítéséről, ahol Lengyelország 40, Csehszlovákia 16, Románia öt új akna építését vállalta az ötéves terv alatt. Más országok kisebb beruházások, kutatás mellett kötelezték el magukat. Ugyanakkor Lengyelország növekvő exportkötelezettségében nem sikerült dűlőre jutni. Ajánlások születtek a színesfémkohászat, a kőolaj és gázipar, a vegyipar, a textil-, bőr-, és cipőipar területére.

A mezőgazdaság viszont nem volt a lezárható megállapodások szférájára. Javaslatot dolgoztak ki ugyanakkor a műtrágyaipar bővítésére és a mezőgazdasági gépek gyártásának fejlesztésére.

Munkaprogramot fogadtak el a villamosenergia-szállítás bővítéséről a dunai vízi erőmű rendszer továbbépítéséről, egyáltalán a folyókon való közlekedési jelentőségének növeléséről.

Ami a pénzügyi kérdéseket illeti, megegyeztek a többoldalú klíring bevezetésének előkészítéséről. Egyetértettek gazdasági és tudományos-műszaki együttműködési állandó bizottságok alapításáról. Ezeknek a hangsúlyozottan állandóan működő bizottságoknak a feladata a több országot érintő fejlesztési tervek, szakosítások és kooperációk, gazdaságossági javaslatok lépésről-lépésre történő kidolgozása, valamint a több országot érintő műszaki problémák megoldása, konferenciák, szakértői értekezletek szervezése, ágazati paraméterek egységesítése stb. lett volna. A mezőgazdasági bizottságnak az élelmiszeripari együttműködéssel, illetve a mezőgazdasági nyersanyaggyártással is foglalkoznia kellett. Emellett kialakítottak egy Fa és Cellulóz Állandó Bizottságot az erdőgazdaság fejlesztésére és a csatolt területek összehangolására. Kereskedelmi Bizottság is alakult, ahol a tőkés kapcsolatok közös építését tervezték. Leszögezték, hogy a bizottságok csak a résztvevő országok egyhangú döntésével hozhatnak határozatot.

Az ajánlások meglehetősen sok termékfajta kiterjedtek: ezek között az energetikai berendezések 14 csoportja, a dieselek 23 csoportja, a fémforgácsoló szerszámgépek 69 csoportja, a kovácsoló-sajtoló berendezések 110 fajtája, a mezőgazdasági gépek és traktorok 15 fajtája, a diesel-mozdonyok 13 típusmérete, teher- és személygépkocsik, autóbuszok, vagonok és más gép- és berendezésfajták szerepeltek.

A berlini ülészek tehát újszerűnek és eredményesnek tűnt, mondhatni áttörést jelentett. A megfeszített munka látszólag meghozta gyümölcsét, és a jövőre nézve sok ígéretet tartalmazott. A valóság azonban szinte azonnal rácaffolt az álmokra és a tervekre. Az egyeztetések során ugyanis minden ország a maga számára ideálisnak képzelt fejlesztések mellett lobbizott ahelyett, hogy az egyébként jól ismert párhuzamos kapacitások egyeztetett lebotásán gondolkodott volna. Ilyen körülmények között a gyorsítás nagy nyersanyag-, és energiaigényeket indukált anélkül, hogy biztosítására meglettek volna a feltételek. Hiába tolt ki a KGST-ből a Tanács a kétoldalú tárgyalások felé a problémák kezelését, ezzel egy tapodtat sem lehetett előre haladni.

Az 1956. október 30-ai nyilatkozat hatása

Mindez annak ellenére történt, hogy október 30-án napvilágot látott a szovjet kormány nyilatkozata, amelyben az is szerepelt, hogy a Szovjetunió kész megvitatni a többi szocialista ország kormányával azokat az intézkedéseket, amelyek biztosítják „a szocialista országok gazdasági kapcsolatainak további fejlesztését és erősítését avégett, hogy kiküszöbölje a gazdasági kapcsolatokban a nemzeti szuverenitás, a kölcsönös előnyök és egyenjogúság elve megértésének bármiféle lehetőségét.” A nyilatkozat érvényessége - mint ismeretes - Magyarországra vonatkozóan egy napig tartott, október 31-én Moszkva a katonai beavatkozás mellett döntött, amit négy nap múlva végre is hajtott. Más országokkal - éppen a magyar fiasco miatt - Hruscsovéknak látványos megállapodásokat kellett kötni, hogy szavahihetőségüket bizonyítsák. 1956 novemberében a szövetségbe foglalt ígéretnek megfelelően a Szovjetunió tárgyalásokat kezdett Lengyelországgal, Csehszlovákiával, az NDK-val, Romániával (illetve egészen más helyzetben Magyarországgal is).

1956. november 18-án Ny. Sz. Hruscsov és Władysław Gomułka közös nyilatkozatot írt alá, amely nyomatékosította az egyenrangú kapcsolat jelentőségét, leszögezte az október 30-ai nyilatkozat érvényét és nemzetközi jelentőségét. A legfelsőbb szintű találkozáson a gazdasági kérdések is napirendre kerültek, az úgymond rendezetlen ügyeket illetően a szovjetek lemondtak a lengyel tartozásról az 1946-1953 közötti szénzállítások értéke elismerésének fejében, megállapodtak a vasúti szállítások és egyéb pénzügyi elszámolásokról. Moszkva jelentős áru- és rubelhitelt ígért, aminek fejében az országban maradhettek katonai egységei, de azok jogait és mozgását szabályozták.

Ami a részleteket illeti, az 1945. szeptember 16-án megkötött egyezmény kötelezettséget jelentett Lengyelország számára, hogy világpiac alatti áron szállítson szenet. Ugyanezt a mennyiséget 1947-ben a felére csökkentették, de az egyezmény ilyen formában csak 1953 novemberében szűnt meg. Most a kompenzáció fél milliárd dollár volt, ennivel csökkentették a lengyel adósságot. Hasonlóan elfogadta a Szovjetunió a tranzit szállításokkal, és a szovjet hadsereg szállításával kapcsolatos panaszt. Egyben a szovjetek jelentős mennyiségű gabona szállítására, és 1958-1960 között 700 millió rubel hosszú lejáratú hitel nyújtására kötelezték el magukat, aminek kiegyenlítése 1963-1965 között történhetett. A szovjetek törölték az 1947-es leszerelési kölcsönből fakadó 110 millió rubel tartozást. A hozzájuk került háborús javak ellentételezése is szerepelt a megállapodásban.

A románok 1957-ben 450 000 tonna búzát és 60 000 tonna takarmányt kaptak, amit 1959-től kellett törleszteni. A szovjet-román közös tulajdonú SOVROM Társaság visszavásárlásából egyfelől elengedtek négy milliárd 300 millió lej, valamint lemondtak a haszonrészesedéséről. Lényegesen megemelték az áruszállítást, pl. kocszból 380 000 tonnával, vasércből 570 000 tonnával világi piaci áron, viszont az uránércet, ennél magasabb áron vette a Szovjetunió. 270 millió rubel hitelt kaptak öt vegyipari üzem építéséhez szükséges tervek és berendezések beszerzésére. Ezt fejték meg továbbá négy éves hitel-visszafizetési haladékkal.

A csehszlovákokkal éppen a legkényesebb kérdésben, a szénexport-szénimport ügyben nem sikerült dűlőre jutni, így Prága visszafogta exportját a KGST országokba. Viszont itt is finanszírozták az urántermelést és kutatást, és az uránt 20%-kal a világi piaci ár fölött vették meg. Ez a megállapodás nagyon kedvező volt Csehszlovákiának, mert magyar számítások szerint, ha az összes támogatást összeadták, akkor ez a vásárlás 4-5-szöröse volt a világi piaci árnak. Itt is szó volt az ipari kooperáció megindításáról, és ezzel kapcsolatos beruházási segítségről.

Az NDK-val folytatott tárgyalások eredményeként a szovjet áruszállítások az egy évvel korábbihoz képest 30%-kal nőhettek. (Kocsz, nyersolaj, hengerelt áru, fűrészáru, élelmiszer, stb.) Ide 340 millió rubel szabad devizahitel jutott, s itt is megkezdődött a gépipari kooperáció konkrét kidolgozása.

Csődveszély Magyarországon

Magyarországgal egészen más volt a helyzet. A Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány nem túl sok hezitálás után feladta a berlini megállapodásban vállalt kötelezettségeit. 1956. december 21-én olyan javaslat került a Gazdasági Bizottság elé, hogy a magyar fél vesse fel a magyar kérdés napirendre tűzését a KGST Tanácsában, persze azzal a céllal, hogy minél több támogatást kapjon. 1957. január 22-én ülésen azonban a Gazdasági Bizottság lemondott a magyar kérdés önálló napirendre vételéről. Moszkvából ugyanis azt az üzenetet kapták, hogy jobban járnak, ha kétoldalú tárgyalási formában „koldulnak” alamizsnáért, így legalább nem derült ki az, hogy a gépexportot és a bauxittermelést sem tudja Magyarország teljesíteni. Ennek jelentős része ugyanis magyar-szovjet relációban realizálódott volna.

A tervhivatali elnökök 1957. márciusi találkozásán mégsem lehetett mást csinálni, minthogy a KGST közösség előtt is világossá kellett tenni az ígéretet visszavonását, és hogy Magyarország az öt évesről teljesen új, három éves terv kidolgozásához fogott. A szénbehozatali igényt a magyar delegátus a berlini vállaláshoz képest következőképpen módosította: 1958-ban 775 millió tonna helyett 2800 millió tonna, 1959-ben 995 millió tonna helyett 3000 millió tonna, 1960-ban 995 millió tonna helyett 3200 millió tonna kellene. A magyar küldöttség jelezte, hogy nem tud eleget tenni a lengyel szénberuházásokban való részvételi ígéretének. Nem véletlen, hogy az értekezleten megállapították: a szénhiány általánosan is növekedett és a következő években 7,1, 7,4, 6,2 millió tonnát tesz majd ki. A magyar kőolaj-termelési ajánlatot a berlini két milliárd 600 ezer tonnára vették vissza, az 1010 kutatófúrás 636-re, a kőolaj-behozatalt ezzel szemben évi 450 ezer tonnáról évi 1,5 millió tonnára kívánták feltornászni. Magyarország csökkentést jelentett be az acél- és nyersvas termelésben, növekedési igényt a nyersvas importban. A bauxit és timföld ígéretet tartani tudták, de az alumíniumtermelési és a gépexport volumenét már nem. Kéréseket fogalmazott meg a magyar fél a szénfém behozatalban is. A zöldség- és gyümölcsstermesztés kivételével az ország a mezőgazdasági termékekre tett ígéreteit is visszavonta, illetve csökkentette.

A szovjet hozzászólással szemben a bolgár, a magyar, a német és a lengyel felszólalások egyöntetűen a berlini vállalások feladásáról szóltak. Bulgária csökkentte gépimportját, növelné kocsz importját. Az NDK szén, gabona és húshiányról panaszkodott. A lengyelek jelentős változásokat jelentettek be: komoly lemaradás volt tapasztalható a szén, az acél, az energia, a cement, a vasérc, valamint a szerszámgéptermelemben. 1956-os nemzeti jövedelmük az 1955-höz képest 15%-kal alacsonyabb. 1951-1954 között a reálbérek csökkentek, sőt a munkásság egyes rétegeinek életszínvonala alacsonyabb lett, mint a háború előtti. Súlyos szénhiány van annak ellenére, hogy bevezették a vasárnapi műszakot. Románia nem tudta teljesíteni hús és gabonaszállításait, sőt a Szovjetunió juttatott részére 500 ezer tonna gabonát és 60 ezer tonna takarmányt. Az olajfeltárások befejezéséig a termelésük csökken, a földgázszállítás növelését csőhiány akadályozza. Jelentős problémákról számoltak be a vasérctermelésben, széntermelésben, a hengereltáru és a kocsz terén. Ugyanakkor 2700 traktort nem vettek át tőlük a KGST országok.

A szovjet-magyar tárgyalások a folyó évre 1957 márciusában, Moszkvában zárultak le. Az 550 millió rubel értékű áruhitelhez és 200 millió rubel értékű 2% kamattal kapott devizahitelhez a korábbi hitelfizetésből hozzájött 85 millió rubel. A törlesztést 1961-ben kellett elkezdni és tíz év alatt befejezni. Az 1957-es áruforgalom így több mint egy milliárd rubel volt a két ország között. Az 1952, 1954, 1956-ban kapott hitel törlesztésére haladékokat kapott az ország, és azt is csak 1961-től kellett visszafizetni. A volt német vagyon és a vegyes társaságok kivásárlásából hátralévő magyar tartozást, kb. 1053 millió forintot elengedték. A szovjetek megvették 458 millió rubel értékű itthon gyártott hadfelszerelést, de ez az összeg nem folyt be, mert a magyar katonai jellegű tartozás elengedését jelentette. Az 1957 júliusában megkezdett 2500 millió rubeles magyar kéréssel induló és az 1957. december 18-án megkötött megállapodással befejeződött tárgyalás szerint Moszkva 1958-1962 között 300 millió rubel értékű berendezést, szállított és technikai segítséget nyújtott különféle beruházások befejezéséhez. A kamat 2%-os volt, itt egy év túrelmi idő volt a hitelrészlet igénybe vétele után. A törlesztést tíz év alatt kellett teljesíteni.

Az 1958-1960 közötti évekre szóló árucserre-forgalmi egyezmény körüli kemény tárgyalások 1958. január 13-án zárultak le, de Kádár János 1958. áprilisban további szovjet támogatást „sírt” ki Hruscsovtól.

A szovjet-magyar szakosítási tárgyalások elhúzódtak. A magyar javaslatok nyomán, az év során szovjet tervhivatali szakértők vizsgálták meg a magyar három éves tervet, a szakosítással kapcsolatban minden magyar ajánlati területet végigjártak beleértve a termelő, a tervező és kutató szférát is. Amikor 1957. november 5-én Ajtai Miklós szovjet partnerével asztalhoz ült kiderült, hogy a szovjetek nem tartották elfogadhatónak, hogy Magyarország villanymotor gyártására rendezkedjen be. A diesel vonatok és motorkocsik, a villamos motorvonatok és mozdonyok közül csak egyetlen típus, a 600 LE-s mozdonyok gyártását ajánlották. A 2000 LE-s mozdonyokat már a szovjetek „magukra vállalták”. A híradástechnikai üzemekről és kutató intézetekről az volt a véleményük, hogy azok megoldott problémákkal foglalkoznak. Együttműködés lehetőségét például relé állomások, telefonközpontok, telefonygártás, televíziós stúdiók és közvetítő berendezések gyártásában vélték felfedezni. Ez igen szerény eredmény volt.

A bajok csak növekednek

A szovjetekkel folytatott kétoldalú tárgyalások ellenére a nyersanyagellátás területén akut válsághelyzet alakult ki a KGST-ben. A berlini határozatok realizálása veszélybe került részben a szén, kősz és energia relációban, de zavarok keletkeztek a beruházás-hozzájárulás területén, és megoldatlan volt a gépipari kapacitás kihasználásának biztosítása is. Ehhez társultak az egyéb áruk kompenzációs cseréjéből adódó problémák, vagyis a fizetési nehézségek, a magyar vállalatok feladása, és a komoly segítségigény. Ha a szovjetek nem léptek volna be ajánlataikkal, minden valószínűség szerint a KGST kvázi piac összeomlásával kellett volna számolni.

1956. július 20-a és szeptember 7-e között, vagyis igen hosszú egyeztetés után Lengyelország, Bulgária, Csehszlovákia, az NDK és a Szovjetunió szénbányászati szakértői együtt kidolgozták a lengyel szénbányászat 1956-1965 közötti fejlesztéséhez szükséges terveket, amelyek révén a KGST igények kielégíthetőek lettek volna. Az 1956-1960 közötti beruházásokat (1955-ös áron) 27,6 millió zlotyban határozták meg. 1956 októberére azonban kiderült, hogy a lengyel kormány 18,6 milliárd zlotyinnal nem tud többet fordítani a következő öt éves terv során bányászati beruházásra, de ez is komoly nehézséget okoz az évi 110 millió tonna kőszén kitermelés elérésére 1960-ra. Az összeg nem biztosította az új bányák építésének megkezdéséhez szükséges összegeket, vagyis 1960 után a kitermelés növekedésére nem lehetett számítani. *Piotr Jaroszewicz* lengyel KGST képviselő ezért 1956. október 1-én levéllel fordult *A. A. Pavlov* KGST titkárhoz azzal az indítvánnyal, hogy mielőbb kezdjenek tárgyalásokat más országoknak az 1957-ben indítandó beruházásokban való részvételéről. Mi több, a szakértők által megállapított 17,6 milliárdot is kevésnek nevezték, mert az nem foglalta magában az energetikai, szállítási és kommunális beruházásokat. Ez további 2,5 milliárd zlotyival drágította a tervek kivitelezését. A hiányt 11,5 milliárd zlotyban, azaz 2,7 milliárd deviza-rubelben állapították meg, amelyet 1956-1960 között hosszúlejáratú kamatmentes hitelben igényeltek Lengyelországnak, illetve a segítséget ennek megfelelően akarták megállapítani úgy, hogy az érdekelt országok gépeket, berendezéseket, anyagokat szállítsanak, vagy a tervezésben, geológiai feltárásban vennének részt. E felett devizahitel is akartak közszükségleti cikkek vásárlására.

Miután a lengyelek képtelenek voltak a szénexport teljesítésre, 1956 októberében *Otto Grotewohl* NDK miniszterelnök javaslatot tett a KGST rendkívüli ülésének szinte azonnali összehívására az 1957 eleji szénzállítási katasztrófa elkerülése érdekében négy ország részvételével. Az érintett országok azonban nem válaszoltak. Egy idő után a csehszlovákoknak is sürgőssé vált az egyeztetés, Jaromír Dolansky KGST képviselő 1957 márciusára kért magas szintű találkozókat (a lengyelek áprilisra), mert a tornyosuló bizonytalanságok miatt kormányá veszélyeztetve látta az ország éves tervének elfogadását. A tárgyalási javaslatból kihagyott magyar fél szintén időszerűnek tartotta az egyeztetést, mert úgy látta, hogy a nyersanyagban gazdag Lengyelország és Románia nem támogatja a KGST-n belüli kereskedelem bővítését, ellenkezőleg, annak lazítására törekszik, hogy nyersanyag-kincseivel szabadabban gazdálkodhassanak tőkés piacokon. Az NDK és Magyarország ezzel élesen szemben állt. Ahogy teltek a hetek, a kőszén, nyersvas, kősz és hengerelt-acél hiány 1956 őszéig képest még nagyobb lett. Ugyanez vonatkozott a kőolajra, és annak termékeire, valamint a rézre, cinkre, alumíniumra. A szakosításban pedig olyan ellenérdekeltségek jelentkeztek, amit nem lehetett áthidalni. Ilyen volt a vasúti járműgyártás, ahol Lengyelország, Magyarország, a Szovjetunió, Románia és az NDK is ellenérdekelte féllé vált, illetve más ország-összetételben ez a hajógyártásra is érvényes volt, ahol pl. a lengyelek nyersanyaghiány miatt nem tudtak a KGST piacra megfelelő mennyiséget biztosítani, amit az NDK és Románia kihasznált, s Bulgária még így is tőkés piacról elégítette ki szükségleteit.

A helyzetre jellemző volt, hogy a Szovjetunió teljesítette áruszállítási kötelezettségeit, a kis országok azonban erre kevésbé voltak képesek. 1957. január 1-én már 1200 millió devizarubel volt a klíringhátralék, ami az 1955-ös állapotnak csaknem a dupláját jelentette. Ráadásul mindez úgy, hogy a Szovjetunió a berlini vállalatokat felülmúló szállításokat teljesített. Ezzel szemben a KGST *kisországokból* csökkentek a szállítások egy sor termékfajtaból. A szovjetek jelentősen többet szállítottak a berlini ajánlásoknál. Például szénből 3250 ezer helyett 5570 ezer tonnát, kohókocszból 900 ezer helyett 1800 ezer tonnát, nyersolajból 2900 ezer helyett 3900 ezer tonnát, hengerelt acélból 1000 tonna helyett 1300 ezer tonnát, nyersvasból 760 helyett 840 ezer tonnát, stb. A kőszén importja az 1955-ös volumen 37%-át tette ki, a kőolaj-fehértérmékek 72,5%-át, a horgany 64%-át, az acélcsovek 85%-át, de növelte a cipők, szabászati cikkek és kötött áruk behozatalát.

Lengyelország 1955-ben 8,1 millió tonnát, 1956-ben 6,1 millió tonnát, 1957-ben csak három millió tonna szenet exportált a Szovjetunióba. A szovjetek kőszből 1956-ban még 560 ezer tonnát kaptak, 1957-ben már csak 200 ezer tonnát. Az NDK-ból és Csehszlovákiából különböző termékekből szintén kevesebbet szállítottak. Az NDK jelentősen csökkentette cementgyári berendezések exportját, amit tőkés piacról kellett beszerezni.

Szovjet elemzés szerint az impozáns szakosítási megállapodások és a valóság közötti szakadékot az jellemezte, hogy amíg 1957-ben az évi összes fémforgácsoló szerszámgyártása több mint 70 000 darab volt, a kölcsönös szállítások 3400 darabot tettek ki, vagyis a gyártásnak nem egészen öt százalékát. A kovácsoló-sajtoló berendezések gyártása több mint 24 000 egység volt, a kölcsönös szállítás pedig mindössze 662, vagyis a gyártás 2,7%-a.

„A traktorgyártás öt népi demokratikus országban történik és 1957-ben kb. 39 000 darabot tett ki, ebből a népi demokratikus országokba 5380 darabot exportáltak, ebből csak Csehszlovákia 5114 darabot. Tehergépkocsikat öt országban gyártanak. Ezek gyártása 1957-ben kb. 47000 darab volt, a kölcsönös szállítás pedig 3836 darab, vagyis a termelés 8%-a.”

Hozzá kell tenni - bár ez a KGST-t közvetlenül nem érintette - hogy súlyos problémák keletkeztek a hadiipari termelés, illetve a haditechnikai szállítások területén is. Az 1956-1965 közötti szállítási tervek közös megvizsgálása 1956. július 30-a után indult meg. Ezek a tervek elkészültek, de megvalósíthatatlannak bizonyultak, mivel az érdekelt országok között nem jött létre megegyezés a kölcsönös fegyver- és haditechnikai szállításokért történő elszámolásról. A szállító országok - a Szovjetunió kivételével - nem akartak kedvezményeket adni az importáló országok kérésének megfelelően. A kérdés felülvizsgálata csak 1958-ban kezdődött meg, miután a Szovjetunió leszögezte, hogy a hatvanas évek elején hajlandó az 1957-1960 közötti feltételekkel átvenni hadieszközöket.

A lengyel javaslat

1957. április 12-én *Piotr Jaroszewicz* a KGST lengyel delegátusának elnökhelyettese levelet küldött *Pavlovnak*, a KGST titkárnak azzal a kéréssel, hogy kormányá elgondolásait juttassa el a KGST országokhoz. Hamarosan kiderült, hogy ilyen horderejű kezdeményezés a KGST addigi történetében még nem fordult elő. *Pavlov* egy nap múlva teljesítette *Jaroszewicz* kérését azzal, hogy a kezdeményezést a képviselő-helyettesek előtt kívánja megvitatni, méghozzá viszonylag rövid határidővel. A képviselő-helyettesek értekezletére 1957. május 15-én került sor, amely a most már halaszthatatlan KGST csúcs előkészítését is szolgálta.

Az előterjesztés visszatekintéssel indul. A KGST 1954 márciusában történt átszervezése után az élenlenség időszaka következett, ennek keretében 1955 márciusától megkezdődött az éves és ötéves gazdasági tervek összehangolása, valamint kibővült a tőkés országokkal folytatott kereskedelem koordinálása is. Eredménynek tekintették a kőolaj-, és vasércszükséglet kielégítésére tett erőfeszítéseket, ugyanakkor kiderült, hogy a szén, kősz, hengerelt acél és egy sor termékfajtaból vonatkozó megállapodás nem reális. Ennek okát az anyag a tervezézetés túl széles spektrumában, az egyeztetés módjában és egy sor szempont figyelmen kívül hagyásában látta. Ilyen volt például a tőkés kereskedelmi megállapodások miatti, és a nemzetgazdasági mérlegegyensúlyok megteremtéséből adódó kötelezettség. Ennek következtében több termék esetében sem 1956 nyarán, sem később nem jött létre egyezés, ami aztán a nemzetgazdasági tervezést is elbizonytalanította. A lengyelek kifogásolták továbbá a Goszplan, a szovjet tervhivatal beavatkozását a KGST apparátus munkájába. A szövegben olyan megfogalmazásokat olvashatunk, amelyek mintegy megkérdőjelezik a KGST mechanizmusának hatékonyságát (pl. „valóban hatást gyakorolhasson országaink gazdaságának harmonikus fejlődésére”). A javaslat ennek megfelelően szükségesnek ítélte a KGST helyzetének *alapvető* újragondolását.

Az indítvány a tervek összehangolása mellett maradt, de azt a korábbi gyakorlattal ellentétben lényegében az energetikai és szállítási kérdésekre, illetve az alapos információcserére redukálta volna. Az összehangolás előtt elméleti kérdéseket kívánt tisztázni, és ennek fő terepét az állandó bizottságokban, illetve közös tervező, szerkesztő, építő szervezetek létrehozásában látta. A figyelmet ismét a kereskedelem felé fordította volna. A termelési, illetve az export-import kérdésekben a kötelező határozatok ellen érvelt. A KGST egyeztetési centrumát a képviselő-helyettesek értekezletéhez telepítette volna a szovjet dominanciájú titkársággal szemben. Ez a pont a tagországok egyenrangúsága biztosítása felé tett lépésként értékelhető.

A lengyelek szokatlan hangú önálló kezdeményezése az október 30-ai nyilatkozat nyomán kibontakozott külpolitikai és külgazdasági mozgástérbővüléssel függött össze. Az előzmények a Lengyel Egyesült Munkáspárt 1956. október 19-21-ei VIII. plénumához és a rá következő széleskörű vitához mennek vissza, amelyek a gazdaságpolitikáról és a gazdasági modellalternatívákról, a külgazdaságról szóltak. A Közgazdasági Tanács reformjavaslatai Varsóban - szemben Magyarországgal - sajtónyilvánosságot kaptak.

A lengyel kormány 1957. április 12-ei feljegyzése a KGST részére (fordítás).

A forrás jelzete: MOL M-KS 288. f. 23. cs. 1957/35. ó. e. 99-108. lap

Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Államgazdasági Osztály

A második dokumentum Marai László 1957. április 24-ei levele Friss Istvánhoz. Marai, azaz a Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának titkára Friss véleményét kérte a lengyel anyagról, de úgy, hogy egyben közölte saját elutasító álláspontját.

Marai Lászlónak, a Gazdasági Kapcsolatok Bizottsága titkárának 1957. április 24-ei levele Friss Istvánhoz, az MSZMP KB Államgazdasági Osztályának vezetőjéhez a lengyel kormány feljegyzéséről.

A forrás jelzete: MOL M-KS 288. f. 23. cs. 1957/35. ó. e. 97-98. lap.

Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Államgazdasági Osztály

A harmadik dokumentum egyrészt Apró Antal utasító levelének tervezetét tartalmazza Osztrovski György magyar képviselő-helyettes számára, továbbá az értekezleten elmondandó beszéd szövegtervezetét. Az elutasítás Marai László érveit követi. A magyar javaslat azt feltételezte, hogy a tervezetelés során a nemzetgazdasági ág egymásra hatását is figyelembe lehet venni. Ez elméletileg nem volt kizárt, gyakorlatban azonban rendkívül bonyolult problémákat vetett fel. A Hozzászólás nem tartotta komoly problémának a tőkés kereskedelmi relációk figyelembe vételét, azt másodlagosnak minősítette. Ez Magyarország adott helyzetében érthető volt, de perspektívában épp az ország érdekeivel ellentétes szempontot jelentett. Magyarország az adott pillanatban nem kívánt a KGST érdekellentétekkel foglalkozni. Mindent felülírt ugyanis az itthoni problémák külső segítséggel történő megoldása. Ugyanakkor megismételte az 1956 nyarán a tudományos elemzés erősítésére vonatkozó helytálló javaslatot, amit még Gerő Ernő szorgalmazott, de nem lett belőle semmi. A szakosításban a legfejlettebb technika alkalmazására való képesség szempontjainak előtérbe állítását és a kapacitások kihasználását szorgalmazta, ami mögött nem nehéz a magyar gépgyártási érdekeket felfedezni. Végül felvetette a közös Beruházási és Export-Import Bank megteremtésének napirendre vételét a többoldalú klíring realizálása érdekében. Ez az egyre kényesebb áralkuk Magyarországra nézve kedvezőtlen irányba tolodását volt hivatva megelőzni.

**Apró Antal miniszterelnök-helyettes 1957. május 7-ei utasítása
Osztrovski György magyar képviselő-helyettes számára (levéltervezet).**

A forrás jelzete: MOL M-KS 288. f. 23. cs. 1957/35. ó. e. 113. lap

Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Államgazdasági Osztály

Vajon milyen eredményt hozott az elnökhelyettesek 1957. május 15-én lezajlott vitája a lengyel elgondolásokról? A fontosabb javaslatokat illetően az elutasítás egyöntetű és határozott volt. Ez még a magánvéleményt kifejtő román delegátusra is érvényes volt. Egyesek a közös tervezetnek területének csökkentésére vonatkozó javaslatokat, és a komplexitás irányába haladás elutasítását visszalépésként értékelték. Nem értettek egyet a KGST együttműködés felülvizsgálatával, sőt megerősödött az az álláspont, hogy a tervkoordinációt a termelés, a kereskedelem, a népgazdasági egyensúly szempontjainak bevonásával kell tovább folytatni. A gyorsabb és gyakoribb információ áramlást, a képviselő-helyettesi értekezlet ügyrendjének kialakítását viszont egyesek helyeselték.

A helyzetértékelést illetően is megoszlottak a vélemények. A csehszlovák képviselő szerint a problémák abból adódtak, hogy jelentős késéssel (gyakorlatilag 1956 elején) kezdtek el az 1956-1960 közötti ötéves tervek koordinálását, hogy nem foglalkoztak a távlati tervekkel, hogy rosszak voltak a módszerek (szinte kizárólag anyagmérlegek összehangolására törekedtek), hogy a Tanács egyes szervei rosszul dolgoztak. A német delegátus ugyan osztotta azt a véleményt, hogy 1956 során túl nagy volt a tervkoordináció terjedelme, de ez nem változtatott lényegesen, ti. a jövőben nem szabad csökkenteni ezt. A szervezeti változtatásokkal egyetértett.

A szovjetek azt javasolták, hogy az eszmecsere folytatódjon a Tanács ülésének előkészítése során, és magán a Tanácsülésen is, ugyanakkor a delegátus jelezte, hogy a Szovjetunió nem támogat semmiféle komolyabb átalakítási szándékot. A tervek sokoldalú összehangolására irányuló munkát tökéletesíteni lehet, a KGST apparátus munkája javulhat, csak nem úgy, ahogy a lengyelek képzelik.

Osztrovski György felszólalása a közölt dokumentumhoz képest személyesebb és élesebben elutasító volt, bár beszédét azzal kezdte, hogy a lengyel javaslat több megállapításával egyetért. Ugyanakkor hozzátette, amit elmond - tekintettel a felkészülési idő rövidségére - ne tekintsek végleges magyar álláspontnak. Határozati javaslatot is fogalmazott: „Megbízni a Titkárságot, hogy készítse a képviselő-helyettesek ülése elé egy dokumentum-tervezetet a KGST eddigi tevékenysége elemzéséről, valamint a munka megjavítására vonatkozó elképzelésekről. Ezt a javaslatot a Titkárság a lengyel javaslattal kapcsolatos mai vitánk anyaga alapján, valamint az eddigi KGST szeszio-határozatok, a Szovjetunió 1956. október 30-i nyilatkozata és a kétoldalú kormánytárgyalásokra vonatkozó közlemények figyelembevételével dolgozza ki. Emellett a Titkárságnak célszerű figyelembe venni a KGST munka tudományos megalapozására vonatkozó 1957. II. 9-i magyar javaslatok szempontjait is.

Ezen összefoglaló anyagot egy hét alatt kívánatos előkészíteni, hogy ezt a képviselő-helyettesek május 25-e körül letárgyalhassák és az esetleg szükséges kiegészítéseket megtehessek." Osztrovski ezt követően kiállt a tervek széles, sőt szélesebb koordinációja és a mérlegmódszer alkalmazása mellett. Sőt, a magyar-lengyel szénkonfliktusra utalva megjegyezte: „Kérdezem továbbá, hogy pl. a lengyel szénbányászati fejlesztésének kérdését, vagy egyéb fontos kérdéseket eddig azért nem tudtuk-e megoldani, mert sok problémával foglalkoztunk, vagy, mert széleskörű mérlegeket készítettünk?"

A dokumentumban szereplő ellenvetések mellett Osztrovski kitért a Goszplan, a szovjet tervehivatal szerepére. „Ami a Goszplan szerepét illeti a népgazdasági tervek koordinációjában, szerintem a KGST apparátus eddig képtelen volt ezen munkát végrehajtani, és ezért a Goszplan által végzett munkáról csak pozitíven emlékezhetünk meg. A jövőre nézve célszerűnek látszik, hogy a KGST Titkársága képes legyen ilyen munka elvégzésére." Az értékelés végén kijelentette: „Összegzésként a Jarosevics [!] elvtárs levelében elmondottakat a KGST tevékenységében észlelt hiányosságokról, meg kell állapítanom, hogy az ilyen értékelés nem szolgálhat alapjául a Tanács alapokmánya megváltoztatását célzó kérdés felvetésének."

A magyar képviselő-helyettes ezt követően nyomatékosan érvelt az egyeztetendő területek, a határozatok meghozatala leszűkítése és kötelező jellegének megszüntetése ellen. Ismét a magyar szénigényre utalt: „Sajnos a lengyel elvtársak javaslata úgy is értelmezhető, hogy az export-import terjedelmének kérdésében a nevezett állami szervek döntésére függetlenül a tervek jóváhagyásának idejétől csak későbbi időpontban kerülne sor, mégpedig olyan időpontban, amikor azt az illető ország kétoldalú tárgyalásai lebonyolítása után ezt időszzerűnek tartja. Ezt az értelmezést alátámasztotta Jendzsikovszki [!] elvtárs álláspontja, aki a tervehivatali elnökök legutóbbi tanácskozásán kijelentette, hogy a szocialista tábor országai részére rendelkezésre bocsátható szénmennyiség országonkénti elosztása felett - kereskedelmi megfontolások alapján - kizárólag a lengyel külkereskedelmi miniszter dönt. Hogyan képzelik az elvtársak ilyen körülmények között az államok terveinek összehangolását?"

Hozzászólás az elnökhelyettesek 1957. május 15-ei értekezletén (tervezet).

A forrás jelzete: MOL M-KS 288. f. 23. cs. 1957/35. ó. e. 113-119. lap

Magyar Országos Levéltár, Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Államgazdasági Osztály

Másnap a lengyel helyettes részben visszavonulót fűjt, és a tervek sokoldalú egyeztetésének szükségességét hangsúlyozta. Ugyanakkor a kötelező határozatok megszüntetésével kapcsolatban fenntartotta álláspontját. A hangsúlyt szerinte a hosszú lejáratú kétoldalú megállapodásokra kell helyezni.

A KGST VIII. ülészaka

A szinte minden országban sürgetett ülészakot 1957. június 10-ére tűzték ki mindenféle előzetes írásos javaslati anyag szétküldése nélkül. Ráadásul végül Varsóban tartották meg június 18-22-e között. A képviselő-helyettesi értekezlet után lengyel elgondolást nem tárgyalhatták meg. Az azonban szükséges volt, hogy beszéljenek a berlini megállapodások helyzetéről, hogy a szállítási tervek összehangolása napirendre kerüljön, és az is, hogy az 1957-1960 évekre vonatkozó elgondolásokkal kapcsolatos problémák, a szén, a kőolaj, a kőolajtermékek, a kohászati koks, a vas, és a színesfémek deficitje az ülés tárgyát képezze. A lengyelek számára siker volt, hogy széniparuk fejlesztésében való nemzetközi részvétel - legalább az 1960-1965 közötti évekre - szóba került. Ugyancsak sikernek tekinthették, hogy legalább a kölcsönös tájékoztatás szintjén szót válthattak a vasúti és vízi szállításról az 1957-1960 közötti időszakra vonatkozóan. Véleményt cseréltek a KGST és szervei munkájáról is.

A KGST Tanács Titkárság siralmas eredményről tudott beszámolni a berlini ülés határozatainak végrehajtásáról. A Gépipari Állandó Bizottságban az 1957-re 15 témában tervezett szakosítási ajánlásból csak kettő realizálódott, mégpedig a távolsági telefonkészülékekről és egyes olajbányászati berendezésekről, de végrehajtásról az apparátusnak nem álltak rendelkezésre adatok.

Az ülésen megismétlődtek a berlini egyezségből való kihátrálásra vonatkozó többé-kevésbé ismert bejelentések nemcsak magyar, hanem a Szovjetunió kivételével valamennyi ország részéről.

A magyar fél meglehetősen alárendelt szerepet játszott az ülésen, mert alapjában véve fenn kellett tartania a tervhivatali elnökök 1957. márciusi ülésén bejelentett kéréseit. Magyarország továbbra is a berlini ülészak, az együttműködés bővítésének platformján állt. A KGST működésének hiányosságait a magyar delegáció a gazdasági együttműködés közgazdaság-tudományi megalapozatlanságában vélte felfedezni, erre vezette vissza azt a problémát is, hogy a berlini ülészak után nem törekedtek a legkorszerűbb műszaki színvonal elérésére. Kívánatosnak tartotta továbbá a KGST bank tervének kidolgozását. A szervezeti keretek átalakítására javaslatot ezúttal sem tett.

Az ülészak először is sürgősen új tervhivatali és külkereskedelmi miniszteri tárgyalások mellett döntött az 1958-1960 közötti időszak reális szállítási megállapodásainak elkészítése érdekében. Három hónap határidőt adott a tárgyalásokra. Ezt KGST titkársági szinten összesíteni kellett. A termékfajták szűkítése nem került szóba. Másrészt a 10-15 éves tervek összehangolásának módszereire elgondolásokat, illetve ütemterv-javaslatokat kértek, hogy ezt figyelembe véve október 15-éig elkészülhessen a tervek összehangolásának technikájára valamifajta javaslat. Döntöttek önálló közgazdasági bizottság felállításáról, ez az elméleti munkát feszegető magyar javaslattal szinkron elképzelés volt. Külön foglalkoztak a lengyel szénbányászattal, de itt is az újbóli összehangolás mellett foglaltak állást, mégpedig első körben tervhivatali vezetői szinten, 1957. év végi határidővel. Az aktuális szállítási zavarok egyeztetésére exportimport, és tranzit szállítási munkacsoportot hoztak létre. A bizottságoknak azonnal felül kellett vizsgálni munkaterveiket, újakat kellett készíteni, mégpedig úgy, hogy azok „az országok népgazdaság-fejlesztési terveiben felmerült feladatok végrehajtására irányuló gyakorlati kérdések megoldására irányuljanak”. Külön kötelezték a gazdasági gépipari és tudományos-műszaki bizottságot azonnali beszámolóra a képviselő-helyettesi értekezlet előtt. Ezt követően egy hónapra rá a vegyipari következett. Döntés született arról is, hogy meg kell csinálni a Titkárság és a helyettesi értekezlet ügyrendjét, ami a lengyel fellépés egyik eredménye volt. A másik a tájékoztatási munka gyors megjavítására vonatkozó határozat volt.

Első alkalommal került terítékre a vasúti és vízi szállítás komplex vizsgálata. Kiderült, hogy nem történt meg a szállítási tervek összehangolása, miközben egyre növekedtek a szállítási problémák. Munkabizottságot hoztak létre lengyel vezetéssel.

Az utolsó téma nem került plenáris ülés elé. A munkabizottság elhárította azt a javaslatot, hogy a szervezeti átalakítást ne a korábbi keretekre alapozzák. Ugyanakkor egyetértés volt abban, hogy a távlati terveket minden kérdésnél figyelembe kell venni, a képviselő-helyettesi értekezletek szerepét növelni kell, a tájékoztatást ki kell szélesíteni, tehát a lengyel elgondolások részben egyetértésre találtak.

A VIII. ülészak semmit nem oldott meg, mindössze a részleges átalakítás lehetőségét villantotta fel a tagországok előtt, mégpedig fordított sorrendben: kétoldalú megállapodásokra épülő KGST-együttműködés létrehozására adtak maguknak lehetőséget az országok. Kérdés az volt, hogy a kétoldalú megállapodásokkal kielégítő eredményre lehet-e jutni?

A VIII. ülés után hogyan alakult a helyzet? Ha a lengyelek a KGST elnökhelyettesi értekezleten súlyos vereséget is szenvedtek, a KGST VIII. ülészaka után látták, hogy álláspontjuk teljes feladásáról szó se lehet. Ismét kezdeményezően léptek fel, és 1957. júliusban külkereskedelmi minisztériumuk javaslatokat tett egy olyan miniszterek közötti egyeztetése - 1957 szeptemberére -, amely a KGST határozatnak megfelelő keretek között próbált bizonyos elképzeléseket érvényre juttatni. Most már felhatalmazva érezték magukat, hogy a kétoldalú megállapodások jelentőségét igyekezzenek elfogadtatni. Az általuk előterjesztett anyag gyengesége az volt, hogy mindössze ötlet szintű ajánlatokat fogalmaztak meg két ellenérdekelte, nyersanyagzegény fél, Magyarország és az NDK számára, miközben kilátászt a lóláb, vagyis a román kőolajipar, és a lengyel szénbányászat fejlesztésében való külföldi részvétel megszerzésének elérése. A lengyelek tisztában voltak azzal, hogy az ilyen beruházásokban való részvételt tartalmazó két- vagy háromoldalú egyezmények - ha létrejönnek egyáltalán - csak hosszabb távon hoznak eredményt, ezért gyorsabb megterülésű javaslatokat is tettek. Az egyik a határ menti vidékek forgalmának élénkítésére vonatkozott, a másik a közszükségleti cikkek cseréjére és a termékek gyártásának az együttműködésére. A kapitalista piacra szánt árukat is fel kellett ajánlani a KGST piacra, mert így egy sor árut nem kellene nyugati országokból beszerezni. Példákat is soroltak: Lengyelország a bolgár műszaki karbamidot Angliától, bolgár búzát Franciaországtól, cseh citromsavat Angliától vásárolt, Kína az NSZK-n keresztül vett lengyel hengerelt árut. A szovjet és román ásványolajtermékek eladását részben Svájc, illetve Finnország közvetítette. A

többoldalú megállapodások létrejöttét azonban súlyos ármegállapítási problémák is nehezítették, ezért a javaslat sürgette a többoldalú klíring bővítését és a kapitalista klíringek átutalási alapelveinek megállapítását.

A magyar fél nem folytathatta a lengyelekkel szembeni követelődő magatartást, hiszen tisztában volt azzal, hogy a 100 millió zlotyi értékű áruségély és a 40 millió rubel értékű hosszúlejáratú kölcsön 1956 végén igencsak megterhelő volt Lengyelország számára. A magyar fél a VIII. ülészak határozatait kormány szinten fogadta el, és hozott intézkedési tervet. Hruscsovnak ez tetszett, így a szovjet, majd a csehszlovák kormány is ilyen értelmű határozatot hozott.

A KGST apparátus most valóban meglödték, egymást követték a tervhivatali elnökök, képviselő-helyettesi értekezletek. A lengyelek mellett a szovjetek voltak a legaktívabbak, az NDK-val és Csehszlovákiával ígértes tárgyalások kezdődtek gépipari együttműködési megállapodások előkészítéséről. A képviselő-helyettesi értekezlet ügyrend-tervezetét az ülés után húsz nappal szétküldték.

A lengyelek 1957. augusztus 29-én újabb javaslatot nyújtottak be a KGST képviselők tanácskozásának összehívására, amire Pavlov, a KGST Titkárság vezetője csak közel három hónap múlva, november 16-án reagált, mégpedig közvetetten egy általános tájékoztatóval a végrehajtás menetéről. Ebből kiderült, hogy a külkereskedelmi miniszterek a sorozatos tárgyalások eredményeként sem tudtak megfelelni annak a szándéknak, hogy három hónap alatt végezzék el a főbb termékcsoportok 1958-1960. évi kölcsönös szállítási terveinek összehangolását, és a külkereskedelmi miniszterek kössenek hároméves megállapodásokat. Minden termékből hiány maradt, egyes országok nem is tudtak végleges javaslatokat tenni. A külkereskedelmi miniszterek ebben a helyzetben visszaütötték a labdát a KGST állandó bizottságaihoz (a vaskohászatihoz és a kőolaj- és gáziparihoz), és felkérték őket, hogy dolgozzanak ki a termelés növelésére, a felhasználás csökkentésére szervezeti és műszaki intézkedéseket. A vaskohászati telt is javaslatokat, de ezekhez nem voltak nyersanyagforrások. A kőolaj- és gázipari össze sem ült. November 10-ig mindössze három országok közötti kétoldalú megállapodást kötöttek meg.

1957. szeptember 19-20-án képviselő-helyettesi szinten vita zajlott a berlini, gépiparral kapcsolatos szakosítási döntésekről. A magyar fél foggal-körömmel ragaszkodott az akkori határozatok fenntartásához, a termékek jegyzékét azonban többek véleményének megfelelően a jövőre nézve mégis csökkentették, és a megmaradt területeket összetett vizsgálatnak kellett alávetni. A berlini ajánlások ugyan pro forma életben maradtak, de a jövődó terveket illetően világos volt, hogy új megállapodások nélkül nincs előrelépés.

A távlati tervek összehangolásával kapcsolatban csak a határidők kitolásának sorozatáról számolhatott be Pavlov. A kétoldalú tárgyalások elsősorban a lengyel széndioxid részében való külső részvételét illetően volt hasznos. Megállapodás született az NDK 400 millió rubeles és Csehszlovákia 250 millió rubeles részvételéről. Magyarország viszont képtelen volt felajánlásra. Megszületett az 1975-ig terjedő széndioxid szállítás terv elkészítésének ütemezésére vonatkozó javaslat is. A közlekedéssel kapcsolatos munkacsoport hatékony munkát végzett, de a töménytelen feladatot látva azt javasolta, hogy hozzanak létre állandó közlekedési bizottságot. A képviselő-helyettesi értekezlet kétheti rendszerességgel ülésezett, vizsgálta egyes bizottságok munkáját, és ajánlásokat fogadott el. Ez azonban érdemben nem befolyásolta az egyes országok magatartását, az anyagok késve érkeztek, az elemzések így nem készülhettek el. Rossz maradt a tájékoztató munka is. A titkársági apparátus létszámának 72-ről 110-re emelése nehézségekbe ütközött. Az 1958 elejére a [popup title="VIII. ülészakon" format="Default click" activate="click" close text="Az április 16-ára tervezett IX. ülészak elhalasztását április 11-én a szovjet fél is kérte. „Egyidejűleg a szovjet fél kéri, hogy Kuzmin elvtárs levelét és a szovjet javaslatokat semmisnek tekintsék, és kéri, hogy ezeket az anyagokat küldjük vissza a KGST Titkárságra. A IX. ülészak újabb határidőjére vonatkozólag nem közöltek semmit. Jakó [?]elvtárs közlése szerint figyelembe vették Apró elvtárs megjegyzését, hogy ésszerűbb felső szinten megtartani az ülészakot.” (MOL XIX-A–2–gg. 68. d. – Marai László értesítése Apró Antalnak. 1958. április 11.)"] elhatározott Tanácsülésről Pavlov szerint szó sem lehetett.

Február legelején még úgy tűnt, hogy a február 26-i képviselői értekezletből lesz valami, de a szovjet álláspont nem érkezett meg. Február 7-én aztán idült, hogy Mikojan és Pervuhin nem tanácsulást, hanem legfelsőbb szintű értekezletet akar. Az új tanácsulási dátum 1958. április 16-a, a legfelsőbb szintű értekezlet május 20-a volt. Ebből sem lett semmi.

1958. március 17-18-án a képviselő-helyettesek értekezlete elé került a Gépipari Állandó Bizottság anyag a specializáció elveiről. A helyettesek alapul elfogadták, és véleményezésre küldték a tagországoknak. Persze a fenntartások erősek voltak, de valami elindult. Nem úgy a Közgazdasági Munkaközösségben, amely el sem kezdte az egyes országok helyzetének összehasonlító analizisét.

Legfelsőbb szintű értekezlet

Ilyen körülmények között a bolgár, a magyar és a csehszlovák pártban már nem a KGST ülészakát, hanem egy csúcstalálkozót tartottak egyedül alkalmasnak a krónikus problémák megoldására. Ez elől már a Szovjetunió sem térhetett ki, így került sor 1958. május 20-23-a között Moszkvában a KGST-ben résztvevő országok szocialista és munkáspártjai vezetőinek megbeszélésére, amelyen meghívottként jelen volt Kína, Mongólia, Vietnam pártjainak delegációja is.

1958. április 22-én a magyar előkészületek során a Gazdasági Kapcsolatok Titkársága markáns javaslatot tett az asztalra. A delegációnak mindenekelőtt a gépipari együttműködés mielőbbi erősítését kell szorgalmaznia. Továbbra sem szabad engedni a Magyarország számára előnyös 1956-os berlini megállapodásból, sőt végrehajtása mellett - amennyire csak lehet - ki kell tartani. Különösen az volt terhes ugyanis számunkra, hogy mi leállítottuk a tehervagon termelést, de 2000 vagon szükségletünket a gyártásra kijelölt üzemek nem biztosították. Felfejlesztettük autóbuszgyártásunkat, ugyanakkor a berlini megállapodásban szereplő 1000 legyártott buszt nem vettek át KGST-országok. Nem volt válasz a leállított termelés kapacitások sorsáról. Kezdeményezni kell továbbá a specializációnak a kész gyártmányokról az alkatrészgyártásra való kiterjesztését is. Ami a KGST szervek helyzetét illeti meg kell védeni a Fa- és Celluloze Állandó Bizottságot a megszüntetési szándékoktól.

Kuzmin a Szovjetunió KGST képviselője először áprilisban küldte el a szovjet álláspontot, majd ezt visszavonva 1958. május 7-én küldte szét az újabb szovjet véleményt. Az anyag érzékeltette, hogy a határozatoktól való eltérésből adódó feszültségeket az elmúlt években a szovjet kötelezettség vállalása oldotta meg vagy enyhítette, ami komoly nehézséget okozott az országban belül. Ezért a Szovjetunió a szakosítás teljes újratárgyalását javasolta elsősorban a KGST állandó bizottságainak munkájára alapozva. Ehhez viszont a bizottságokat megfelelő szintre kell hozni. Ugyanakkor kiemelt jelentőséget tulajdonított annak, hogy az ajánlások érvényesüljenek, méghozzá két- és többoldalú szerződés útján. A Tanács munkáját tervszerűen és rendszeresen végezze, legalább évente kétszer jól előkészített módon ülésezzen. Az ülések között a képviselők egyeztetésére és a helyettesek ellenőrző összejöveteleire óhatatlanul szükség van.

A május 10-ei keltezésű, és a szovjet álláspont ismeretében átfogalmazott magyar tervezet már az országok nyersanyagbázisának kifejlesztésére helyezte a fő hangsúlyt azzal, hogy annak az országok adottságaira figyelemmel kell lenni. Más tekintetben fenntartotta áprilisi javaslatait.

A bolgár vélemény konkrét szakosítási javaslatok kidolgozását célozta az állandó bizottságok keretein belül. A szervezeti kérdésekben az évenkénti két tanácsülésre és annak alapos előkészítésére helyezte a hangsúlyt, fontosnak tartotta a határozatok kötelező jellegét, a KGST és szervei ügyrendjének megalkotását. A tervhivatalok elnökei értekezletét is beiktatta volna a szervezet kereteibe, és szorgalmazta a képviselő-helyettesi konferencia jogkörének kiszélesítését.

A csehszlovákok álláspontjában a meghatározó elem a nyersanyag és fűtőanyag, valamint az energetikai, illetve a gépipari problémák lehető legrövidebb időn belüli megoldása állt. Ezen belül kiemelték, hogy be kell fejezni a Duna vízi energiájának felhasználásával kapcsolatos tárgyalásokat, így a magyar-csehszlovák erőművek kérdését. Közös vaskohászati fejlesztési tervet, a színesfémkohászatban, vegyiparban intenzív együttműködés kialakítását javasolták. A gépiparban a munkamegosztás fokozása, a műszaki fejlesztés megoldása mellett álltak ki. Átfogó munkát, elgondolást és gyakorlati lépéseket kezdeményeztek az optimális áruszállítási rendszer kiépítésére. Nem voltak meglegedve az állandó bizottságok munkájával, az információcsere minőségével. Továbbra is zavart láttak a titkárság és a képviselő-helyettesi értekezlet hatáskörében. Külön kitértek a titkárság munkájának fejlesztésére, de a képviselő-helyettesi értekezlet nem kapott hangsúlyt a javaslatukban.

A román javaslat a munkaterv megalkotására és a helyettesi értekezlet szerepének növelésére összpontosított. A titkárságot mind a tanácsnak, mind a helyettesi értekezletnek alárendelve képzelték el. Az 1. napirendhez az 1961-1965 közötti saját terveik főbb számainak bemutatásával kapcsolódottak, tehát a KGST mechanizmus tartalmi fejlesztésére vonatkozóan tartózkodtak bármilyen kezdeményezéstől.

Az NDK természetesen azokhoz kapcsolódott, akik az energia-, és a nyersanyagproblémák megoldásának elsődlegességét erőltették. Olajvezetéket szorgalmaztak a Szovjetunióból, egységes energetikai rendszer, kelet-nyugati csatornarendszer kiépítését és a gépipari szakosítás továbbfejlesztését javasolták. Az NDK a tervezett szervezeti változtatásokkal egyetértett.

A legrészletesebb javaslatot Lengyelország küldte el partnereinek. Számára a legfontosabb továbbra is a beruházások (objektumok és közlekedési rendszerek) egyeztetése volt. A szakosítás ehhez képest másodlagos és a főbb cikkekre összpontosító volt felfogásukban. Ami a nyersanyag és energiafelhasználást illeti, itt a gazdaságosság mellett a már ismert területeket vették számba. Elismerték, hogy a vegyipar KGST koordinációs kérdése. A gépiparban a hiánycikkekre és a műszaki színvonal emelésére összpontosítottak. Úgy gondolták, hogy egy sor vaskohászati cikknek meg kell, és meg lehet oldani a KGST belső kereskedelmében való ellátását.

A közös beruházásoknál a következőkre gondoltak: magasfeszültségű energetikai hálózatok, nemzetközi vízi utak építése és üzemeltetése, tranzit vasúti utak, országutak építése, és üzemeltetése, tengerhajózási vonalak, kikötők fejlesztése, távközlési és televíziós hálózatok bővítése, nyersolaj és gázvezetékek építése

vegyes vállalatok segítségével. Nyomatékosították, hogy a KGST-határozatok csak abban az esetben realizálhatók, ha azokat két- vagy többoldalú megállapodásokkal támasztják alá.

A szervezeti javaslatokat illetően tehát az eltérések nem voltak számottevők az országok között. A titkárság alárendelt, kiszolgáló szerepét leginkább a lengyelek forszírozták. Egyetértés volt a Tanács jelentőségének növelésében, az évi két ülésben, a képviselői és helyettesi értekezletek köztes egyeztető szerepének kialakításában és szabályozásában, az egész rendszer szabályozottságának növelésében, az állandó bizottságok operatív szerepének kidomborításában.

A csúcstalálkozót 1958. május 20-án Hruscsov nyitotta meg, aki a kooperáció és a szakosítás további elmélyítésének alapján sürgette az együttműködés fejlesztését. W. Gomułka ezzel egyetértve igen szerénynek nevezte a tényleges KGST együttműködésből adódó eredményeket. A szakosítást és a kooperációt erősen megkésettnek nevezte, egyben a beruházási tervek gazdaságosságának, hatékonyságának összehasonlítását, elemzését és az erre épülő főbb beruházások koordinálását tartotta az aktuális feladatnak. Külön kiemelte a bányászati beruházások országok közötti szabad átcsoportosítását, az átcsoportosítás érdekében a vegyes termelő és nem termelő vállalatok létrehozását. Kiemelte a KGST képviselők rendszeres értekezleteit, döntéseik kötelező jellegét, a műszaki együttműködés fejlesztését, a két és többoldalú megállapodások szerepét, a tőkés világág külkereskedelmi miniszteri szinten való egyeztetés jelentőségét. Külön, hangsúlyosan említette, hogy a tervek elemzésére és egyeztetésére állandó bizottságot kell létrehozni a közgazdasági bizottság bázisán.

Az írásban eljuttatott álláspontokon túl *Walter Ulbricht* (a Német Szocialista Egységpárt július 10-16-ára tervezett V. kongresszusa előtt) hosszadalmas levelet intézett a delegációk vezetőihez országok helyzetéről és fejlesztésének kiemelt jelentőségéről a szocialista világrendszer jövője szempontjából. Eszerint az országot a szocialista tábor nyugati kirkatávéja kell fejlesztetni, és a munkásság életszínvonalát rövid időn belül az NSZK-val versenyképessé kell tenni. Egy komoly gazdaságfejlesztéshez azonban elengedhetetlen a nyersanyag-szükséglet kielégítése, amit a KGST országoktól nem kaptak meg. „Az NDK gazdasági fejlődésének legfőbb problémája a legfontosabb nyersanyagokkal való elégtelen ellátottság, az összes ebből eredő következményekkel” - fogalmazta meg Ulbricht, és meglepő nyíltsággal mutatta be elmaradottságuk állapotát. Nemhogy közeledtek volna Nyugat-Németországhoz, de távolodtak. A jegyrendszert utolsóként, 1958-ban tudták felszámolni. Szemrehányóan és részletesen ecsetelte, hogy 1945 után Nyugat-Németország nem leszerelte, hanem amerikai segítséggel fejlesztette iparát, így az NDK elmaradása történelmi léptékké növekedett. Teljes nyíltsággal világította meg azt a szakadékot, ami a két Németország között létrejött, és a Nyugat javára tovább mélyül. Egy példa a beszédből: „Nyugat-Németország 1948-tól 1956-ig csak három gépkocsigyár - nevezetesen a „Volkswagenwerk”, a „Mercedeswerk”, [azaz a] Daimler-Benz részvénytársaság és az amerikai-német „Opelwerk” - kibővítésére és korszerűsítésére gyakorlatilag olyan összegű beruházásokat fordítottak, amennyit az NDK egész gépiparába volt lehetséges beruházni.” Ulbricht különféle nyersanyagfajtákból meglehetősen nagy pótszállításokat kért a Szovjetuniótól és a többi partnerországról az 1959-1962-es évekre. A nagyszabású fejlesztési csomag valójában nem volt más, mint segélyigény a többiekhez. A kérelmet Hruscsov megértéssel fogadta, amihez a többi ország egyetemesen csatlakozott.

Ami a távlati fejlesztési tervekkel, megállapodás jött létre arról, hogy az 1965-ig terjedő időszakra 1959 első felére, az 1975-ig terjedő időszakra pedig 1965 végére el kell készülni. Megegyeztek abban is, hogy ipari felzárkóztatási terveket kell készíteni az úgymond fejletlenebb országok számára. A csúcserkeztetést június 26-ra tűzte ki a KGST IX. ülészakát, és még a helyszínen megállapodtak ennek napirendjében.

A csúcs döntése alapján a nyersanyagellátás és az alapanyaggyártás mindennél fontosabb hangsúlyt kapott. Ehhez kapcsolódott a villamosenergia-ellátás és a közlekedési problémák közös megoldása. A szakosítás megvalósítását elsősorban a tömeggyártás, valamint az új termékek korszerű szinten való gyártása, tehát a KGST autarchia erősítése érdekében emelték ki, hozzájárva azt, hogy az érintett országok közötti kereskedelmi forgalomnak óriási perspektívái vannak. Ennek érdekében közös gazdaságelemzésre van szükség.

A csúcserkeztetéről Kádár János az MSZMP Központi Bizottsága előtt tartott tájékoztatót. A megoldandó kérdéseket kicsinyítette, így könnyen számolható be megnyugtató és eredményes tárgyalásról, különösen amiatt, hogy azt hitte, hogy az ármegállapítás kérdésében sikerült Magyarországnak számára előnyös kompromisszumot elérni. A KGST IX. ülészaka után azonban a helyzet megváltozott.

A KGST IX. ülészaka

A csúcs után és a KGST tanácsülés előtt 1958. június 4-én Osztrovski György és *Galambos András*, a KGST magyar apparátusának egyik tagja egy moszkvai egyeztetésre hivatkozva a berlini ülészak ajánlásaihoz ragaszkodó magyar álláspont teljes felülvizsgálatát kezdeményezték elsősorban azért, mert a koordinált forgalom megvalósulására gyakorlatilag már alig lehetett számítani. A berlini ajánlások akadályozhatták az 1959-1960-ra szóló kiegészítő megállapodások megkötését, illetve az 1961-1965 közötti periódus tervezését. Hivatkoztak arra, hogy az Országos Tervhivatalban május 5-én már készült egy elemzés a berlini ülészak végrehajtásának elemzéséről, de ezt nem tartották elég oknyomozónak, így javaslatok sem szerepeltek benne. Míg a lengyelek több javaslatot tettek, addig Magyarország ezeket nem tudja értékelni, nem tud rá érdemben válaszolni, nem tud önálló javaslatokat tenni: „szükséges lenne, hogy pl. a gépipar területén az Iparigazgatóságok, üzemek, külkereskedelmi vállalatok bevonásával olyan GB előterjesztést állítsunk össze, amely már távlati elképzeléseink figyelembevételével elemezné a VII. szesszió ajánlásait, annak végrehajtását, javaslatokat tenne a nehézségek elhárítására és a specializáció fő irányaira.” Osztrovskiék gazdasági ágankénti vizsgálatot és GB tárgyalást szorgalmaztak. A javaslatot az tette aktuálissá, hogy egy nem hivatalos beszélgetés alapján az a következtetés volt levonható, hogy a tanácsülésen a berlini határozatok felülvizsgálata mindenképp előtérbe kerül. Osztrovski - látva a magyar fél felkészületlenségét - tíz nappal az ülés előtt óva intett attól, hogy a magyar fél engedje a berlini ülészak határozatainak tételes felülvizsgálatát legalábbis addig, amíg a szakosítás bővítéséről és a hátrányt szenvedő országok kompenzálásáról nincs elvi döntés.

A bukaresti ülészakra a csúcson meghatározott időben, 1958. június 26-30-a között került sor. Az előre meghatározott kérdések kerültek terítékre, így a gazdasági együttműködés problémái, a távlati fejlesztési tervek kidolgozása, a tőkés országokkal folytatott kereskedelem, és a KGST apparátus munkájának javítása. Napirenden volt az ármegállapítás kérdése is. Erre azonban ezúttal nem térhetünk ki.

A KGST titkárát leváltották, a nyersanyagtermelő országok felmentést kaptak, a „balhé” a KGST apparátus magára vállalta, ugyanez történt a gépipari szakosításokkal kapcsolatos tehetetlenség miatt, ahol „nem mindig biztosították a kellő műszaki-gazdasági megalapozottságot.” A szöveg az együttműködésben „lényeges hiányosságokról” beszélt. „Előfordultak egyes esetek, amikor egyoldalúan eltért néhány ország a KGST összehangolt ajánlásaitól.” Hibának minősült, hogy a határozatok nem mentek át kétoldalú vagy többoldalú megállapodásokba. Ismét megállapították, hogy problémák voltak a gyártásszakosításban, így nem sikerült az új technikák alkalmazása.

A határozat a csúcstalálkozóknak megfelelően a szakosítás és kooperáció folytatása és *intenzifikálása* mellett foglalt állást, elsősorban és kiemelt hangsúllyal a nyersanyag- és az anyagtermelésben az országok szükségleteinek a kielégítése céljából. Ezzel kapcsolatban az állandó bizottságoknak a tanács konkrét feladatokat szabott 1959 februárjáig. Fel kívánta gyorsítani a közös nagyberuházások előkészítését.

A magyar fél tudomására jutott, hogy a szovjetek a csehszlovákokkal külön tárgyalásokat folytattak kölajvezetékek építéséről. Azonnal felvetették, hogy ezt napirendre kellene tűzni, hiszen egy ilyen vezetékek építésében Magyarország is részt kíván venni. Ugyan a kérdés előkészítésére nem volt idő, az ügy előkészítése lendületet vett. Ugyanakkor nem zémogatták a lengyelek azon kezdeményezését, hogy egy munkabizottság javaslatot dolgozzon ki az ülészakra a berlini határozatot gépipari ajánlásainak megváltoztatására. Ebben megint csak a szakosítás területeinek szűkítésére való törekvést gyanítottak.

A Tanács elgondolása szerint az 1961-1965 közötti egyeztetést már távlati (1975-ig terjedő) tervekkel is össze kellett kötni, de a tervezést a kétoldalú egyeztetésekkel és azok lezárásával kellett kezdeni. Az 1965-ig terjedő időszakra a lengyel elgondolásokkal ellentétesen növelték az egyeztetés alá volt területek és árcsoportok számát, mégpedig úgy, hogy ha valamely „népgazdasági ág” akár egyetlen ország számára különösen fontosnak minősült és egyeztetést kért, akkor azt napirendre kellett venni. A magyar szándékoknak megfelelően az elméleti munkát is meg kellett kezdeni, és 1959 végéig le kellett zárni. Ezt a gazdasági és a tudományos együttműködési állandó bizottságra bízták. Külön rögzítették, hogy az egyeztetés valamennyi szakaszában számításba kell venni az országok mindenoldalú külkereskedelmi és fizetési kötelezettségeit.

A tőkés országokhoz fűződő viszonyról külön napirend foglalkozott. A Tanács ugyan tévesen mérte fel a világgazdaság helyzetét (szokásos módon a fejlett tőkés országok válságának erősödését prognosztizálta), a hatásokat azonban jól érzékelt, nevezetesen, hogy a KGST országok kereskedelmi lehetőségei a jövőben nehezebbek. Az exportárak várható csökkenését az importárak mérséklésével kívánták elérni. Közös vámokra és gazdasági intézkedésekre nem határozták el magukat, mindössze az egyeztetések intenzívabbé és a külkereskedelmi cégekre való kiterjesztéséről, valamint a tőkés országok és a világpiac közös elemzéséről döntöttek. Az intenzív állandó bizottsági munkát, az illetékes miniszterek tanácskozását, és egy nagyszabású elemző konferenciát elégségesnek tartottak. Később kiderült, hogy ez közel sem elég, de az együttműködés szorosabbá válását az érdekelletettek megakadályozták.

Ami a szervezeti kérdéseket illeti, döntöttek az egyes szervek munkájának szigorúbb rendszeréről, előírták például a munkatervkészítést, szigorították a végrehajtás ellenőrzését, igyekeztek a legfelsőbb szerv, a tanács határozatainak tekintélyét növelni, tanácskozási kötelezettséget írtak elő a tagállamok számára, ha a korábbi határozatok teljesítésével gond támad, a titkárság rovására növelték a képviselő-helyettesi értekezlet súlyát, ennek megfelelően elfogadták az értekezlet, és a titkárság ügyrendjét. Célba vették a KGST teljes ügyrendjének megalkotását is. Bővítették, és részben átszervezték az állandó bizottságokat.

A lengyel javaslat ennél tovább ment volna. A X. ülészakra már el akarták fogadtatni a KGST és a képviselői értekezlet ügyrendjét. Most már nem a helyettesek, hanem a képviselők értekezletének akartak nagyobb hatáskört. A Fa-és Celluloze Állandó Bizottságot meg akarták szüntetni. (Az NDK és Magyarország megtartotta

volna.)

A csehszlovákok azt akarták elérni, hogy a nyersanyag és energiabázis problémái közös erőfeszítéssel minél előbb oldódjon meg, mégpedig közös erőfeszítéssel. Az NDK-magyar álláspont az volt, hogy a természeti kincsek mindegyikére ki kell dolgozni sokoldalú hasznosítási javaslatot.

Lengyelek szorgalmazták a vegyes vállalatokat, de ekkor elhárították a palahányóra vonatkozó magyar ajánlatot. A magyarok támogatták azt is, hogy a hengeráru program úgy valósuljon meg, hogy ne történjenek újabb nagyberuházások, hanem az összehangolásra helyezték a hangsúlyt. Ezt nyilván a két ország kihasználatlan kapacitásai miatt volt célszerű támogatni.

Magyarország belement a Duna vízi energiáinak kihasználásával kapcsolatos csehszlovák kezdeményezésbe is, de nem támogatta azt a javaslatot, hogy második lépcsőben teljesen függetlenedjen a KGST gépgyártásban a tőkés országoktól.

Kitekintés

Röviden kitérünk a KGST IX. értekezletén elfogadott határozatok végrehajtására 1958 végéig. Az állandó bizottságok többsége nem tudta tartani a határidőket, tehát feladataik elvégzését vagy el sem kezdték, vagy csúsztak a végrehajtással. Ilyen volt a Közgazdasági Állandó Bizottság, amelynek hozzá kellett volna látnia az átfogó stratégiai elemzésekhez. Hasonlóan eredménytelennek mutatkozott a gépipari testület tevékenysége a tagországok egyre nyilvánvalóbb érdekellentéte miatt. Ennek következtében a bizottságok közötti koordináció sem valósulhatott meg. Ezen a képviselő-helyettesi értekezlet erőfeszítései sem segítettek. Ugyanakkor egyes területeknél volt előrehaladás. A vegyipar mellett elsősorban a Szovjetunióból érkező kőolajvezetékek kiépítésére, és a villamosenergia rendszerek további egyesítésének előkészítésére történtek lépések. Előrelépés mutatkozott egyes hengereltacél és csőfajták gyártásának 1965-ig terjedő szakosításában. Nem kapcsolódott ehhez a széntermelés, ezen belül a koszolható szén ügye, ami továbbra is a bizonytalanság szférájában lebegett. A bizottságok munkáját nehezítette, hogy sem az október végi határidőre, sem év végéig nem zárultak le a tagországok 1961-1965-re vonatkozó kétoldalú tárgyalásai. A KGST apparátus nem kapott munkájához a tagországokból információkat. Az azonban látszott, hogy ahol elkezdődtek a munkálatok, ott is csak részeredményeket hoztak. Magyarország szempontjából különösen aggasztó volt, hogy a timföld-, és alumíniumhiány megoldására - épp az energiaproblémák miatt - nem sikerült választ adni. A titkárság átszervezése csigalassúsággal folyt.

Végül is a KGST 1958. december 11-13-án Prágában lezajlott X. ülésén az említett három területen, vagyis a hengereltacél és csőfajták gyártásával kapcsolatos szakosításról, az NDK-t, Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot érintő kőolajvezeték megépítéséről, és a vegyipari (műanyag-, vegyi szál, műkaucsuk- és műtrágyagyártás) fejlesztéséről sikerült megállapodások felé elindulni. A nemzetközi bank megszerzésének kérdését megint elhalasztották, viszont végre elkészült a Tanács első munkaterve. Döntöttek abban is, hogy ki kell dolgozni a KGST ügyrendjét.

1958. december 9-13-a között Prágában lezajlott a KGST országok közigazdászainak első nemzetközi értekezlete, amely nagyszabású együttműködési rendszer kiépítése mellett döntött a közigazdaságtudomány minden fontosabb területén. Ez a KGST együttműködés és a kompatibilis tervezés elméleti megalapozása irányában tett legelső, feladatkielölő lépésnek ígérkezett.

Összegzés

Az 1956-os magyar és lengyel belső válság nyomán kiéleződött gazdasági együttműködési válság élesen mutatott rá az 1953 utáni integrációs kísérletek és az 1956-os berlini megállapodás gyengeségeire. Az erőltetett közös tervezés és döntéshozatal nemcsak a válságjelenségekkel nem számolt, de sok szempontból nem vette figyelembe az országok adottságait, nem vette tudomásul, hogy a KGST országok között erős érdekellentétek feszülnek. Ezek minden együttműködési területre kiterjednek, a nyersanyag- és energiaellátástól, a gépipari, mezőgazdasági szférájáig.

A mélyebb okokat keresve korabeli szakértői anyagok úgy fogalmaztak, hogy bár a KGST országok közötti kereskedelem 1954-ig jelentős és töretlen fejlődést mutatott, „egy sor országban párhuzamosan megszervezték olyan termékek előállítását is, amelyekből egy-egy ország is el tudta volna látni az összes résztvevő országok szükségleteit. Ugyanakkor az egyes országokon belül a feldolgozó és nyersanyagtermelő ágak között kialakult aránytalanság nemzetközi méretekben hatványozottan jelentkezett.” Ezért következett be az egymás közötti kereskedelem stagnálása, majd visszaesése.

Lengyelország ebben a helyzetben igyekezett a számára hátrányos KGST kötelezettségek, a nyersanyag-szállítási beruházási terhek alól kibújni. Tetézte ezt az általános kiegyensúlyozatlanság, az általános, de az NDK részéről jelentkező egyre mohóbb forrásigény. A lengyelek a KGST keretek lazítására, a nemzeti érdekérvényesítési megoldások erősítésére, a kétoldalú gazdasági kapcsolatok előtérbe állítására törekedtek. Láttuk, hogy ez egyöntetű elutasításban részesült, a válság enyhítésére mégis a KGST kereteken kívül, a kétoldalú kapcsolatokban került sor. Ennek előfeltétele a szovjet gazdasági erő fokozott belépése volt a térség egyensúlyának biztosításában. A Moszkvával való kapcsolatok a kelet-európai országok érdekeinek fokozottabb figyelembe vétele irányába változott meg. Hruscsovék rájöttek, hogy a krónikus nyersanyag és az energiaellátási problémákat tartósan és nekik kell orvosolni.

A KGST válsága az 1958-as csúcserkeztet és a IX. tanácsülés után a munka „intenzifikálásának” reményében elsimulni látszott. A kétoldalú megállapodások épülő másodlagos tervkoordináció hatékonyabb megoldásnak tűnt, mint a korábbi. Az időközben meghozott szakosítási, tervezetési szándékok 1958-ra annyi előrelépést hoztak, hogy az egyes országok jobban ismerték a többiek helyzetét és problémáit, ami ugye aprócska eredménynek számított. Megalapozott remény mutatkozott viszont a nyersanyag és energiagondok belátható időn, és a táboron belüli rendezésére. A többség számára az árak is ideiglenesen rendeződtek. A türelem légköre helyreállt annak ellenére, hogy minden javaslatot közel sem sikerült a határozatokba integrálni.

Címkék:

[MSZMP](#) ^[2]

[KGST](#) ^[3]

[közös piac](#) ^[4]

[MEFESZ](#) ^[5]

[Szovjetunió](#) ^[6]

[1956](#) ^[7]

[Goszplan](#) ^[8]

[Hruscsov](#) ^[9]

[NDK](#) ^[10]

[Közigazdasági Tanács](#) ^[11]

[Apró Antal](#) ^[12]

[Friss István](#) ^[13]

Kiadás: 12. évfolyam (2012) 3. szám

Forrás webcím: https://www.archivnet.hu/gazdasag/valsag_a_kgstben.html

Hivatkozások

[1] https://www.archivnet.hu/gazdasag/valsag_a_kgstben.html

[2] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mszmp>

[3] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kgst>

[4] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kozos-piac>

[5] <https://www.archivnet.hu/cimkek/mefesz>

[6] <https://www.archivnet.hu/cimkek/szovjetunio>

[7] <https://www.archivnet.hu/cimkek/1956>

[8] <https://www.archivnet.hu/cimkek/goszplan>

[9] <https://www.archivnet.hu/cimkek/hruscsov>

[10] <https://www.archivnet.hu/cimkek/ndk>

[11] <https://www.archivnet.hu/cimkek/kozigazdasagi-tanacs>

[12] <https://www.archivnet.hu/cimkek/apro-antal>

[13] <https://www.archivnet.hu/cimkek/friss-istvan>